

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.10>
УДК 342.5

Світлана Юрївна ОБРУСНА

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>
e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Ольга Миколаївна ДУЛГЕРОВА

к.і.н., доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1549-2912>
e-mail: Dulherova_Olha@chipb.org.in

Ірина Вікторівна ІВАНОВА

к.лед.н., доцент, Черкаський державний бізнес-коледж
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-3620>
e-mail: irivik@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті на основі аналізу вітчизняного законодавства, окремих міжнародних нормативно-правових актів, думок правників визначено сутність інституційної спроможності судової системи України як здатності ефективно та прозоро виконувати свої функції через забезпечення належного рівня нормативного регулювання, а також структурних, організаційних, кадрових та технічних систем, процесів та ресурсів. Зазначено, що її елементи є сукупністю характеристик, що забезпечують ефективну діяльність та дозволяють досягати мети функціонування.

Ключові слова: інституція, інституційна спроможність, судова система, інституційна спроможність судової системи

ВСТУП

З часу проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови демократичної, соціальної, правової держави з розвиненим громадянським суспільством, в якій належне місце займає судова влада. Досвід сталих демократій свідчить, що рівень демократизації в них визначається, зокрема, й за місцем суду в системі органів державної влади, його спроможністю об'єктивно і неупереджено виносити судові рішення виключно в межах норм права. Обов'язковою ж умовою формування і розвитку правової держави є розвинена, інституційно спроможна судова система.

Реалії сучасного державотворення, євроінтеграційний курс України, незавершена судова реформа, підтверджують необхідність подальшого дослідження проблематики інституційної спроможності судової системи України, зокрема, визначення її сутності, особливостей, шляхів побудови тощо.

Визначення сутності інституційної спроможності судової системи України до нині не отримало належного теоретико-правового опрацювання в юридичній науці. У вітчизняних наукових джерелах вказані питання розглядаються дещо фрагментарно, що не сприяє формуванню єдиних наукових підходів та практичному вирішенню вказаної проблематики.

Для визначення суті інституційної спроможності вагоме значення мають напрацювання засад інституційної теорії, подані у працях В. Андрусів, О. Ковалювої, О. Півторак, Б. Радченка, О. Рибій, О. Скрипнюка, О. Стойко, Ю. Ткачук, Л. Усаченко, А. Француза та ін. Як свідчить аналіз наукових досліджень вітчизняних вчених, проблеми інституційної спроможності розглядаються у межах певних державних і недержавних інституцій, самої держави, громадських об'єднань тощо. Тому, враховуючи широкий спектр питань, які охоплює поняття інституційна спроможність, його

зміст найбільш повно можна розкрити лише у певному практичному контексті, у даному випадку у контексті функціонування судової системи України. Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові акти, що регулюють функціонування судової влади та судової системи України

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій з подальшого наукового дослідження теми, а також достовірність результатів забезпечено застосуванням сукупності філософських, загально- й спеціально-наукових методів. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання. У дослідженні нормативно-правових актів, що регулюють функціонування судової системи України, застосовано формально-юридичний та системно-структурний методи. У ході формулювання відповідних дефініційних конструкцій використано логіко-семантичний метод.

МЕТА статті – на підставі аналізу чинного вітчизняного законодавства, окремих міжнародних нормативно-правових актів, думок правників визначити зміст і сутність інституційної спроможності судової системи України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Термін «інституційна спроможність» («institutional capacity») запозичено у вітчизняний науковий обіг із документів міжнародних організацій. Інституційна спроможність, за визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), є сукупністю організаційних, структурних та технічних систем, а також індивідуальних компетенцій, які створюють та впроваджують політику, що відповідає потребам громадськості [1].

Європейською Комісією визначено, що посилення інституційної спроможності націлене передусім на інституції (системи і структури), однак важливим є й посилення спроможності індивідів (штату інституцій). Водночас питання інституційної спроможності пов'язане з двома напрямками: зосередження на окремих індивідах, включаючи розвиток навичок і компетенцій на всіх рівнях органів публічної адміністрації, та зосередження на інституціях, що включає процеси (правила, процедури, засоби, інструменти, методи), організацію (структуру, функції) і ресурси (інформаційні, технічні, кадрові) [2].

Виходячи з цього, англійський термін «institutional capacity» стосується саме інституцій, а не інституту. Органи державної влади, що наділені сукупністю інституційно-утворюючих ознак, можна віднести до інституцій. Водночас інституція (орган) являє собою елемент і водночас організаційно відокремлену самостійну частину публічного механізму. В ході здійснення повноважень інституція (орган) діє за дорученням держави та від імені її громадян; відповідно до покладених завдань виконує функції, реалізуючи їх через владні повноваження; застосовує притаманні цьому виду органів організаційно-правові форми та методи діяльності. Отже, судову систему України варто розглядати як організовану інституцію. Відповідно може бути визначено й її інституційну спроможність.

У тлумачному словнику української мови «спроможність» визначено як: 1) властивість за значенням, 2) наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість; 3) матеріальна можливість; 4) здатність до здійснення чого-небудь [3].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що науковці мають досить схожі підходи до розуміння поняття «спроможність» у загальному значенні. Так, спроможність визначається як сукупність організаційних і технічних можливостей, взаємовідносин та цінностей, що дають змогу країнам, організаціям, групам осіб та окремим громадянам на будь-якому суспільно-політичному рівні виконувати функції та досягати визначених цілей розвитку протягом певного часу [4, с. 21-31].

Загально прийнято вважати, що джерелом виникнення терміну «інституційна спроможність» стала економічна теорія, що набула розвитку у 1920-30 рр. [5]. З часом сформульовано зміст поняття «інституційна спроможність». У найбільш загальному формулюванні його визначено так: внесення, процес, результат, інституційна якість, властивість управління, організаційна характеристика, фактор, що розкриває можливості індивідуальності, якісне управління, організованість, ефективність [6, с. 379-382].

Простежується також більш конкретизований підхід до розуміння вказаного поняття. Інституційну спроможність у вузькому значенні розуміють як спроможність державної структури ефективно виконувати власні найголовніші державні функції (забезпечення безпеки та порядку, свобод та рівності, справедливості тощо) і контролювати їх виконання від центрального до регіонального рівня [7, с. 298-301].

Узагальнення поглядів науковців свідчить, що у сучасній науці спостерігається плюралізм підходів до визначення суті інституційної спроможності. Так, її виз-

начають як внесення, процес; як результат (П. Морган); як інституційну якість (Ф. Фукуяма); як властивість управління (Е. Гріндел); як організаційну характеристику (А. Толобем); як фактор, що розкриває можливості індивідуальності (А. Сен). Термін «інституційна спроможність» застосовують і як синонім якісного управління, організованості, ефективності [6, с. 376-388].

Аналіз наукового доробку вітчизняних вчених свідчить, що проблеми інституційної спроможності досліджуються у розрізі певних державних і недержавних інституцій, самої держави, громадських об'єднань тощо. Тому погоджуємося із науковцями, які вважають, що враховуючи широкий спектр питань, які охоплює поняття інституційна спроможність, його зміст найбільш широко, повно та конкретно можна розкрити лише у певному практичному контексті [8]. Зокрема, у нашому дослідженні це стосується питання інституційної спроможності судової системи.

Інституційна спроможність судової системи є складником, елементом більш глобального поняття «інституційна спроможність держави». Окремі науковці зазначають, що у загальному сенсі синонімом інституційної (або державної) спроможності є термін «stateness», який означає державну спроможність [4, с. 28-29].

Досліджуючи проблеми інституційної спроможності судової системи, науковці переважно акцентують увагу не на визначенні змісту поняття «інституційна спроможність судової системи», а на меті, змісті, завданнях, засобах формування інституційної спроможності, окремих інституціях судової системи тощо. Так, В. Воробей, визначаючи мету та завдання формування інституційної спроможності органів судової влади, наголошує, що це насамперед утвердження її незалежності, безсторонності та самостійності, що має здійснюватися на правовому, економічному та соціальному рівнях [9].

О. Скрипнюк, О. Томкіна визначають такі показники інституційної спроможності Конституційного Суду, як ефективність, стабільність, адаптованість до змін. Дослідники також формулюють шляхи зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду: правове забезпечення посилення його незалежності від політичного впливу, вдосконалення механізмів відбору кандидатур на посади суддів, модернізація процедур конституційного провадження, розвиток механізму взаємодії Суду із громадськістю тощо [10].

Заслужує уваги публікація О. Осмоловської та О. Олійника, які аналізують проблеми інституційної спроможності судової влади та її органів в умовах війни. Автори визначають важливі, на їхню думку, маркери інституційної спроможності, суть проблем та шляхи їх вирішення. Такими маркерами є питання: судової інфраструктури, організаційні, забезпечення доступу до правосуддя, функціонування судових інституцій.

Стосовно функціонування судових інституцій і, зокрема, судів, – це вдосконалення інституту тимчасового відрядження суддів з окупованих територій, також не менш актуальною стане проблема відновлення роботи судів на звільнених територіях. Важливе значення має забезпечення належного рівня безпеки суддів та працівників органів і установ системи правосуддя, можливість організації дистанційної роботи судів і установ

системи правосуддя та здатність судів бути мобільними і спроможними забезпечувати правосуддя в особливих умовах.

Автори також наголошують на вдосконаленні і вирішенні проблем судової інфраструктури, що стосується насамперед матеріально-технічного стану судів. В організаційному плані – це вирішення проблем навантаження на суди і суддів, ліквідація дисбалансу кадрових та організаційних ресурсів. У розрізі проблематики доступу до правосуддя – необхідність збереження судових справ та архівів, забезпечення інфраструктури та можливості доступу до суду, всебічного впровадження дистанційної форми роботи судів тощо [11].

У ході розгляду проблематики інституційної спроможності та формулювання змісту поняття «інституційна спроможність судової системи» вагоме значення має аналіз рівня інституційної спроможності керівних органів судової системи, зокрема Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації, наданий аналітиками в ході реалізації програми «Нове правосуддя». Хоча у вказаних дослідженнях автори не формулюють самого поняття «інституційна спроможність», але наголошують на певних її структурних елементах: законодавче, організаційне, кадрове забезпечення; взаємодія із судами та суддями тощо [12].

Проаналізувавши науковий доробок вчених, можемо сформулювати визначення поняття інституційна спроможність судової системи України – це її здатність ефективно та прозоро виконувати свої функції через забезпечення належного рівня нормативного ре-

гулювання, а також структурних, організаційних, кадрових та технічних систем, процесів та ресурсів.

Елементами інституційної спроможності судової системи України є: структурна її побудова; законодавче та нормативне забезпечення; фінансові ресурси; кадрове забезпечення; організаційна автономія судів та незалежність суддів; співробітництво між судовими органами та зовнішні відносини; управлінські системи та практики, керівництво та судове адміністрування; навчання та підтримання кваліфікації як суддів, так і працівників апарату судів; судове самоврядування; імплементація новітніх технік та технологій тощо.

ВИСНОВКИ

Інституція, що має достатньо високий рівень інституційної спроможності, буде забезпечувати відповідний рівень ефективності та результативності власної діяльності. Інституційна спроможність судової системи України охоплює собою певну кількість елементів та характеристик, які забезпечують її ефективну діяльність та дають змогу досягати мету існування цієї інституції. Тому у сучасних умовах має йтися про комплексний характер регулювання функціонування судової системи України, що виявляється у цілісному та спеціалізованому впорядкуванні різних аспектів діяльності судів, суддівського самоврядування, створюючи необхідні правові передумови відправлення правосуддя в Україні, утверджуючи тим самим інституційну спроможність української судової системи.

Список використаних джерел

1. OECD Public Management Reviews, Towards an Integrated Public Service, Ireland. 2008. URL: <https://www.oecd.org/ireland/oecdpublicmanagementreviewsirelandtowardsanintegratedpublicservice.htm>
2. European Commission. Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, June 2014. p. 3.
3. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/institutycja>
4. Карлін М.І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. 2010. Вип. № 15. С. 21-31.
5. Shinji Teraji. Cognitive basis of institutions. 2018. URL: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978>
6. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. №4 (78). С. 376 – 388.
7. Колісниченко Н. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. № 16. С. 296-309.
8. Наумов О.Б., Брехов С.С., Наумова Л.М. Концептуальні засади підвищення інституційної спроможності фіскальних органів у сфері міжнародних торгівельно-економічних відносин. URL: <https://journals.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/568>
9. Воробей В.М. Стан та перспективи розвитку судової влади в Україні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/>
10. Скрипнюк О.В., Томкіна О.О. Зміцнення інституційної спроможності Конституційного суду України в умовах сучасного суспільства як науково-практична проблема. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zmitsnennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-konstitutsiynogo-sudu-ukrayini-v-umovakh-suchasnogo-suspilstva-yak-naukovo-praktichna-problema>
11. Олійник О., Осмоловська О. Поки наша армія боронить Україну та звільняє території - ми маємо працювати на перемогу на своїх місцях. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/poki-nasha-armiya-boronit-ukrayinu-ta-zvilnyae-teritoriyi--mi-maemo-pracuvati-na-peremogu-na-svoiyih.html>
12. Мірошніченко А., Куденко В. Аналіз управлінських повноважень керівних органів судової системи України та пропозиції щодо їх удосконалення. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2021/04/New_Justice_MyroshnychenkoKutsenko_Gap_Analysis_Report_ukr.pdf

References

1. OECD Public Management Reviews, Towards an Integrated Public Service, Ireland. 2008. URL: <https://www.oecd.org/ireland/oecdpublicmanagementreviewsirelandtowardsanintegratedpublicservice.htm>
2. European Commission. Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, June 2014. p. 3.
3. Academic explanatory dictionary (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/institutycja> (in Ukrainian).
4. Karlin M.I. The necessity to consider financial capacity of regions in the context of administrative and territorial reform in Ukraine. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Economy*. 2010. Issue No. 15. pp. 21-31. (in Ukrainian).
5. Shinji Teraji. Cognitive basis of institutions. 2018. URL: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978>

synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978

6. Petrenko K. Peculiarities of the institutional capacity of public associations in Ukraine. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras, NAS of Ukraine*. 2015. No. 4 (78). pp. 376 – 388. (in Ukrainian).

7. Kolisnichenko N. Institutione and institutional capacity of local self-government: essence of concepts and features of definition. *Theoretical and applied issues of state formation*. 2015. No. 16. pp. 296-309. (in Ukrainian).

8. Naumov O.B., Brekhov S.S., Naumova L.M. Conceptual principles of increasing the institutional capacity of fiscal bodies in the field of international trade and economic relations. URL: <file:///D:/Зарпозки/kontseptualni-zasadi-pidvischennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-fiskalnih-organiv-u-sferi-mizhnarodnih-torgovelnno-ekonomichnih-operatsiy.pdf> (in Ukrainian).

9. Vorobey V.M. The state and prospects for the development of judicial power in Ukraine. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/> (in Ukrainian).

10. Skrypiuk O.V., Tomkina O.O. Strengthening the institutional capacity of the Constitutional Court of Ukraine in the conditions of modern society as a scientific and practical issue. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zmitsnennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-konstitutsiynogo-sudu-ukrayini-v-umovakh-suchasnogo-suspilstva-yak-naukovo-praktichna-problema> (in Ukrainian).

11. Oliynyk O., Osmolovska O. While our army is defending Ukraine and liberating territories, we should work for victory in our places. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/poki-nasha-armiya-boronit-ukrayinu-ta-zvilnyae-teritoriyi--mi-maemo-pracyuvati-na-peremogu-na-svoyih.html> (in Ukrainian).

12. Mirosnichenko A., Kutsenko V. Analysis of the management powers of the governing bodies of the judicial system of Ukraine and suggestions for their improvement. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2021/04/New_Justice_MyrosnichenkoKutsenko_Gap_Analysis_Report_ukr.pdf (in Ukrainian).

Svitlana OBRUSNA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of department, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>
e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Olha DULHEROVA

PhD in History, Associate Professor, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl of the National University of Civil Defense of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1549-2912>
e-mail: Dulherova_Olha@chipb.org.in

Iryna IVANOVA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Cherkasy State Business College
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-3620>
e-mail: irivik@gmail.com

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF UKRAINE'S JUDICIAL SYSTEM

Introduction. Current state-building and law-making processes as well as Ukraine's European integration course substantiate the need for further research into the issues of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine, in particular, the determination of its essence, features, ways of formation, etc. The above issue has not been in the focus of theoretical and legal attention in legal science yet. In domestic scientific sources, the problems of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine are considered somewhat fragmentarily, which does not contribute to the formation of unified scientific approaches and their practical solution.

The purpose of the paper is to determine the content and essence of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine based on the analysis of current domestic legislation, international legal acts, and lawyers' opinions.

Results. It is noted that in modern science there is a pluralism of approaches to determining the essence of institutional capacity. The issues related to institutional capacity are studied in terms of the state, certain state and non-state institutions, public associations, etc. Therefore, taking into account the wide range of aspects covered by the concept of institutional capacity, its content can be most fully revealed only in a certain practical context, which also concerns the issue of the institutional capacity of the judicial system.

It is determined that the institutional capacity of the judicial system of Ukraine is its ability to perform its functions effectively and transparently by ensuring the appropriate level of regulatory compliance, as well as structural, organizational, personnel and technical systems, processes and resources.

The elements of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine include its structural construction, legislative and regulatory support, financial resources, personnel support, organizational autonomy of courts and independence of judges, cooperation between judicial bodies and external relations, management systems and practices, leadership and judicial administration, training and maintaining the qualifications of both judges and court staff, judicial self-government, implementation of the latest techniques and technologies, etc.

Conclusion. An institution with a sufficiently high level of institutional capacity will ensure the appropriate level of efficiency and effectiveness of its own activities. The institutional capacity of the judicial system of Ukraine includes a certain set of elements and features that ensure its effective operation and allow achieving the purpose of the existence of this institution.

Keywords: institution, institutional capacity, judicial system, institutional capacity of the judicial system